

Monika Kaźmierczak

Uniwersytet Łódzki

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4396-3627>

e-mail: monika.kazmierczak@uni.lodz.pl

Gielkot – historia i współczesność

Cluttering – the past and the present

Abstrakt

Gielkot (ang. *cluttering*) wciąż jest zaburzeniem niedopoznanym zarówno w Polsce, jak i na świecie. Publikacji o tym fenomenie językowo-komunikacyjnym w języku polskim jest stosunkowo niewiele. W niniejszym artykule zaprezentowano rys historyczny oraz współczesne próby doprecyzowywania istoty gielkotu na podstawie literatury przedmiotu i międzynarodowych klasyfikacji, uwypuklono perspektywę logopedów oraz klientów dla doświadczeniem gielkotu, którzy niejednokrotnie posługują się metaforami lub analogiami dla zobrazowania cech lub objaśnienia tego fenomenu. Prezentowana praca przeglądowa ukazuje rys historyczny, sumuje aktualną wiedzę o gielkocie, daje możliwość prześledzenia dotychczasowych zmian w postrzeganiu tego zaburzenia mowy, podkreśla też znaczenie danych opartych na dowodach naukowych w badaniach nad gielkotem oraz konkluzjach odnoszących się do praktyki logopedycznej.

Słowa kluczowe: gielkot/mowa bezładna, gielkot strukturalny, gielkot fonologiczny, metafory gielkotu, zaburzenie mowy, logopedia

Abstract

Cluttering is still not a well-recognized speech fluency disorder, either in Poland or in the world. There are relatively few publications on this linguistic and communication phenomenon in Polish. The article presents a historical outline and contemporary attempts to explain the essence of cluttering based on literature and international classifications. It also focuses on the perspective of speech therapists and clutterers, who often use metaphors or analogies to illustrate the nature of cluttering and explain this phenomenon. This review presents and summarizes the current knowledge on cluttering, tracking changes in the perception of cluttering, and highlighting the importance of evidence-based academic analysis and practice in speech therapy.

Keywords: cluttering, syntactic cluttering, phonological cluttering, cluttering metaphors, speech disorder, speech and language therapy

Wprowadzenie

Gielkot – inaczej mowa bezładna – jest zaburzeniem nielätwym do jednoznacznego rozpoznania oraz do terapii (por. Curlee 1996; Duchan, Felsenfeld 2021), jego patofizjologia nie została jednoznacznie zidentyfikowana, w związku z powyższym wciąż trudno o precyzyjne dane epidemiologiczne. Według niektórych badaczy (np. St Louis i McCaffrey 2005) czysta postać gielkotu występuje u 5–16% populacji osób z doświadczeniem tzw. niepełności mowy, częściej u mężczyzn niż u kobiet, proporcja ok. 4 : 1 (Arnold 1960; St Louis, Hinzman 1988). Autorzy wcześniejszych publikacji wnioskowali, że gielkot jest mniej rozpowszechniony niż jękanie (np. Daly, Burnett 1999; St Louis i in. 2003), nowsze badania wykazały, że u nastolatków gielkot występuje nieco częściej niż jękanie, proporcja 1,1% : 1,0% (van Zaalen, Reichel 2017).

Wyraźne zintensyfikowanie badań nad gielkotem nastąpiło po 2007 r., kiedy powołano *International Chuttering Association* (ICA), tj. Międzynarodowe Stowarzyszenie Gielkotu, wciąż jednak prace nad ustaleniami ostatecznej definicji, istoty gielkotu i jego przyczyn nie są zakończone (por. Tarkowski, Góral-Pórola, Reichel 2017). Obecnie można jednak formułować odpowiedź na pytanie, jak przez ponad trzysta lat – od czasu pierwszej wzmianki w literaturze przedmiotu – zmieniało się postrzeganie tego fenomenu językowo-komunikacyjnego. W niniejszym artykule zaprezentowany zostanie rys historyczny oraz współczesne próby doprecyzowywania istoty gielkotu na podstawie publikacji naukowych, międzynarodowych klasyfikacji, ale też perspektywy logopedów i klientów z doświadczeniem gielkotu – co stanowi realizację założeń EBP (ang. *Evidence Based Practice*) w logopedii (Kaźmierczak 2022). Posługiwanie się metaforami lub analogiami dla zobrazowania charakteru gielkotu to wykorzystanie objaśniającej ich funkcji w analizie pojęcia abstrakcyjnego i niedopoznanego, jakim jest gielkot – którego pełniejsze (z)rozumienie może nastąpić w oparciu o mapowanie metaforyczne (por. kognitywna teorii metafory, Lakoff, Johnson 1988).

Terminologia

Jękanie czy gielkot obserwowano już od czasów Hipokratesa. W literaturze przedmiotu najwcześniejsza wzmianka o gielkocie pochodzi z początku XVIII w. z pracy szwajcarskiego lekarza Davida Bazina (1717) – opisał on charakterystyczne objawy zaburzenia, lecz go nie nazwał. W XIX w. do gielkotu odnosili się: Mark Colombat de l'Isere (Francja), James Hunt (Wielka Brytania) czy Adolf Kussmaul (Niemcy). Do XX w. wzmianki o tym

zaburzeniu można znaleźć głównie w czasopismach medycznych (Duchan, Felsenfeld 2021), a wśród łacińskich lub greckich terminów jeszcze w XX w. najczęściej były stosowane: *paraphasia praeceps* (Liebmann 1900), *tumultus sermonis* (Liebmann 1900; Ołtuszewski 1905); *agitofazja* (Greene 1916); *tachyfemia* (Stinchfield, Robbins 1931), *barylalia* (Stinchfield, Robbins 1931; Stinchfield 1933; Arnold 1960). Pojęcia medyczne wskazywały głównie na niekontrolowane, przyspieszone tempo mówienia, szybką i niewyraźną mowę, charakteryzującą się pewnym bałaganem. W połowie XX w. szerzej gielkotem zajął się urodzony w Austrii lekarz Deso Weiss, autor m.in. przełomowej książki pt. *Cluttering* (1964).

Angielski termin *cluttering* po raz pierwszy został użyty w XVIII w. przez Thomasa Sheridana w artykule *A course of lectures on elocution*: „To this hasty delivery, which drops some letters and pronounces others too faintly; which runs syllables into each other, and clutters words together; is owing that thick, mumbling, cluttering utterance, of which we have too many examples” (Sheridan 1762: 33). Ta krytyczna ocena mówienia w odniesieniu do zasad retoryki elokucyjnej wskazuje na mowę niewyraźną, zbyt pospieszną, z opuszczaniem lub zbyt słabym wymawianiem niektórych partii tekstu albo z dodatkiem elementów redundantnych, tj. sylab czy słów zaśmiecających wypowiedź. Wskazane przez Sheridana bezład, bałagan, dezorganizacja, a w efekcie mniejsza efektywność komunikacji – to cechy gielkotu wyszczególniane również w późniejszych opisach tego zaburzenia. Współcześni badacze uznają za zasadne stosowanie pojęcia *cluttering* w języku angielskim (por. St Louis i in. 2003).

W wielu językach ang. *cluttering* jest zapożyczeniem właściwym (np. ros. *клаттеринг*, hiszp. *Cluttering*), w innych semantycznym (np. niem. *Poltern*, fr. *Breduillement*). W polskiej literaturze logopedycznej angielski termin *cluttering* oraz dawne terminy łacińskie i greckie miały kilka rodzimych odpowiedników: *trzepotanie mowy* (Ołtuszewski 1905), *gielkot* oraz *mowa bezładna* (Kaczmarek 1981) – ostatnie dwa są synonimicznie używane współcześnie.

Zgodnie z definicją słownikową, wyrażenie *trzepotanie mowy* odnosi się do mówienia szybkiego, nierównego, nieskoordynowanego, które często wywołuje wrażenie szumu (por. hasło: *trzepotać*, SJP PWN). Leksem *gielkot* nie jest odnotowywany ani w dawnych, ani we współczesnych słownikach języka polskiego, jego znaczenia trzeba szukać w prasłowiańskich **glkō* oraz **glčati* – oznaczających ‘huk, łoskot, hałas, wrzawa, hałasować’ (SEJPB) oraz synonimicznym wyrazie dźwiękonaśladowczym *giergot*, oznaczającym ‘szybkie, głośne, chrapliwe mówienie; szwargot’ (SJPDor). Podobnie jak *trzepotanie*, pierwotne znaczenie słowa *gielkot* odnosi się zatem do materialnego

wymiaru głosu człowieka lub/oraz odgłosów towarzyszących różnego typu gwałtownym działaniom, jest związane z przyspieszonym tempem, nadmiarem elementów redundantnych, dezorganizacją i bezładem. Leksem *beżładna* w wyrażeniu *mowa beżładna* dotyczy braku organizacji i ładu (por. SJP PWN), braku porządku, nieprzeżtrzegania reguł (por. WSJP), stąd odniesienie do beżładnych myśli lub słów nadawcy wypowiedzi. Znaczenie słownikowe wszystkich trzech polskich terminów odnosi się do symptomów manifestujących się w dyskursie, do zaburzonej struktury wypowiedzi, związanej też z (de)organizacją treści przekazu.

Definicja gielkotu

Wielość i różnorodność identyfikowanych objawów gielkotu (por. St Louis i in. 1992; Tarkowski 2003), które – występujące osobno – można by przypisać do kilku różnych kategorii klinicznych, spowodowały, że zrodziła się potrzeba bardziej precyzyjnego zdefiniowania tego zaburzenia. W stosunku do gielkotu ICA przyjęła definicję tzw. najmniejszego wspólnego mianownika (ang. *Lowest Common Denominator* – LCD), która obejmuje tylko te osiowe cechy, które są akceptowane przez większość badaczy. Pierwsza wersja roboczej definicji gielkotu została opublikowana w 2003 r. (St Louis i in. 2003). Najnowsza, poprawiona definicja LCD z 2011 r., charakteryzuje go jako zaburzenie tempa mówienia (nieregularne i/lub zbyt szybkie, choć obiektywne pomiary tempa nie muszą wykazywać odstępstw od normy – por. Bakker i in. 2011), co w konsekwencji może prowadzić do wystąpienia co najmniej jednego z następujących objawów:

- 1) nadmiernej ilości tzw. normalnych niepełności w mówieniu,
- 2) zaburzeń koartykulacji,
- 3) niewłaściwego stosowania pauz lub akcentów, dysrytmii w języku pierwszym, naturalnym (J1) (St Louis i Schulte 2011).

Podane wskaźniki wymagają oceny w procesie diagnozowania każdej osoby z podejrzeniem gielkotu i stanowią główne wyznaczniki planowania interwencji logopedycznej.

Gielkot w klasyfikacjach

Na przestrzeni lat gielkot był różnie ujmowany w klasyfikacjach, m.in. jako:

- występki przeciwko elokucji, czyli zasadom retoryki (np. Sheridan 1762),
- problem melodii mowy (np. Thelwall 1812),

- rodzaj dyslalii, tj. wada artykulacyjna (np. Thelwall 1812; Hunt 1861; Stinchfield, Robbins 1931; Pruszewicz 1992),
- „zбочenie czynności” mowy, zaburzenie czynności realizacyjnych (np. Coën 1886; Grabias 2019),
- jedna z chorób psychicznych (np. Clouston 1891),
- pogranicze dyzlogii, tj. „zбочeń treści” mowy, jednak bez cierpienia psychicznego (np. Ołtuszewski 1905),
- zaburzenie tempa mówienia, „defekt szybkości” (np. Wyllie 1894; Ogilvie 1942),
- zaburzenie płynności mowy/mówienia (np. Hunt 1861; Gutzmann 1893; Scripture 1923; van Riper 1982),
- syndrom, zespół objawów (np. Brandford 1970; Tarkowski, Smul 1988),
- zaburzenie wieloczynnikowe o wielu możliwych profilach klinicznych (np. Myers 1996; Daly, Burnett 1999),
- zaburzenie globalne, obejmujące różne składniki wypowiedzi (np. Tarkowski 2002; Kostecka 2006).

Od najwcześniejszych wzmianek w literaturze przedmiotu gielkot był postrzegany przede wszystkim jako zaburzenie wynikające z braku równowagi między myśleniem a mówieniem lub trudnościami w sekwencjonowaniu i organizowaniu języka i mowy na jednym bądź kilku poziomach przygotowywania, przetwarzania oraz przekazywania informacji. Po przełomowych publikacjach Deso A. Weissa (1964, 1967, 1968) gielkot zaczęto postrzegać jako centralne zaburzenie mowy (por. Woźniak 2018; Grabias 2019), w Polsce pojawił się również model gielkotu oparty na mikrogenetycznej teorii formowania się objawu (Góral-Półrola i in. 2016). Wśród cech gielkotu wskazywano m.in. trudności z organizacją i spójnością językową, stosowaniem adekwatnych, precyzyjnych określeń, płynnością semantyczną, identyfikowano problemy syntaktyczne oraz deficyty pragmatyczne (Myers, Bradley 1992). Współcześni badacze przypuszczają, że objawy gielkotu obserwowane w komunikacji mają związek z zaburzeniami kodowania na poziomie strukturalnym (językowym) lub/i fonologicznym (mechanicznym)¹, przez co procesy formułowania języka nie są zsynchronizowane z produkcją wypowiedzi w danej chwili (Myers 2018). Założenia te wymagają dalszych pogłębionych badań.

¹ W literaturze przedmiotu występują obecnie dwa podziały gielkotu – na podtypy zgodne co do cech przypisywanych każdemu, lecz o odmiennych nazwach: a) strukturalny i b) fonologiczny (van Zaalen, Reichel 2015) lub: a) językowy i b) motoryczny (Ward 2006; 2011). Pogłębionych badań nadal wymaga ustalenie, czy w podtypie b) przyczyna tkwi w kodowaniu motorycznym czy fonologicznym (por. van Zaalen i in. 2008; van Zaalen, Strangis 2022).

Kwalifikowanie gielkotu do kategorii zaburzeń płynności mowy ma swoje źródła w najstarszych opracowaniach (por. Hunt 1861; Gutzmann 1893; Scripture 1923), w badaniach z XX w. (por. Freund 1934; Weiss 1964; van Riper 1982) poparte jest też stanowiskiem współczesnych badaczy gielkotu i jąkania. W Międzynarodowej Klasyfikacji Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia (ICF 2001) gielkot został scharakteryzowany w ramach funkcji dotyczących płynności i rytmu mowy (kod: b330), a jego opis powinien obejmować również struktury mózgu, mówienie oraz czynniki środowiskowe (Spruit 2018). Dziesiąta rewizja Międzynarodowej Statystycznej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych (ICD-10 2008) zaliczała gielkot do zaburzeń zachowania i emocji rozpoczynających się zwykle w dzieciństwie i w wieku młodzieńczym (kod: F98.6), obok m.in. jąkania. W najnowszej, jedenastej rewizji tej klasyfikacji, która obowiązuje od stycznia 2022 r.², *cluttering* został przypisany do zaburzeń płynności mowy mających swój początek w okresie rozwojowym – kod: 6A01.1 *Developmental speech fluency disorder (childhood onset cluttering)*³. Podana w ICD-11 charakterystyka, spójna z definicją zaproponowaną przez ICA, wskazuje, że gielkot to mowa z tendencją do przyspieszeń, chaotyczna i dysrytmiczna, z nadmierną ilością tzw. „zwykłych niepłynności, z zaburzeniami koartykulacji (przejawiającymi się redukcją lub teleskopowaniem, tj. zlewaniem się sylab) – co obniża zrozumiałość i znacząco wpływa na skuteczność przekazów ustnych. Może on występować w tzw. czystej postaci, współwystępować z jąkaniem lub z innymi zaburzeniami (np. ADHD, zaburzeniami języka, wadami wymowy, apraksją, Zespołem Aspergera, trudnościami w nauce lub zaburzeniami przetwarzania słuchowego, St Louis i Schulte 2011).

Pewne manifestacje symptomów gielkotu można identyfikować już w wieku przedszkolnym, jednak większość badaczy (np. Howell, Davis 2011; van Zaalen, Reichel 2015; van Zaalen, Strangis 2022) pozostaje zgodna, że **diagnozę gielkotu można postawić najwcześniej w okresie rozwojowym**

² Zgodnie z komunikatem Ministerstwa Zdrowia z 21 kwietnia 2021 r., tłumaczenie najnowszej 11. rewizji zostanie dokonane w ramach realizacji projektu *Poprawa jakości informacji medycznej dzięki wzrostowi kompetencji, wiedzy oraz umiejętności pracowników podmiotów leczniczych w zakresie prawidłowego postępowania się klasyfikacją ICD-11* (I etap prac) – realizowany do 30 czerwca 2023 r.

³ Grażyna Jastrzębowska (2019) zapis oznaczony kodem 6A01.1 przetłumaczyła: „w polskiej terminologii – jąkanie wczesnodziecięce” (s. 38) lub: „Rozwojowe zaburzenie płynności mowy” (s. 42). Warto dodać, że do grupy zespołu objawów związanych z mową lub głosem w ICD-11 oznaczonej kodem MA81: *Speech dysfluency* zalicza się objawy charakterystyczne dla gielkotu diagnozowane u osób dorosłych, tj. wszelkie zaburzenia płynności nabyte po wieku rozwojowym, również objawy charakterystyczne dla gielkotu lub/i jąkania, które mogą wystąpić po incydencie naczyniowo-mózgowym, urazie czy w chorobie, np. Parkinsona (por. Logan 2022).

ok. 10/12 r.ż.⁴ Według typologii rozwoju mowy Józefa Porayskiego-Pomsty (2015) w tym czasie następuje zakończenie ostatniego z czterech stadiów rozwoju komunikacji językowej: późnodziecięcej (6/7–10/12 r.ż.), kiedy dziecko ma rozwiniętą konwersację, jest wyposażone w formy narracyjne związane z aktualną sytuacją komunikacyjną oraz w te oderwane od konsytuacji. Gielkot daje objawy dopiero wówczas, gdy rozwój języka jest w zaawansowanym stadium, człowiek ma silną wewnętrzną potrzebę mówienia, a jego tempo artykulacji wykazuje tendencję do przyspieszania (por. Mensink-Ypma 1990; Ward 2006; Scaler Scott 2020). Podczas diagnozy logopedycznej dzieci trzeba zatem wziąć pod uwagę szczególnie dwa czynniki: poziom rozwoju językowego oraz tempo artykulacji. U dzieci błędy w strukturze wypowiedzi lub nieprawidłowości (ko)artykulacyjne mogą wynikać z zaburzenia lub niższego poziomu rozwoju języka, zaś tempo mówienia jest z reguły wolne (ok. 6–11 r.ż.: 2,5–5,0 sylab na sekundę, van Zaalen, Reichel 2015), zatem trudno ostatecznie wnioskować o jego wpływie na efektywność i zrozumiałość przekazów ustnych. Co istotne, jeśli pierwsze objawy gielkotu wystąpią jeszcze przed 10/12 r.ż., ich nasilenie obserwuje się często w okresie dojrzewania oraz wczesnej dorosłości, a klienci wracają na terapię logopedyczną, co uzasadnia potrzebę monitorowania dzieci z podejrzeniem oraz – później – diagnozą gielkotu przez cały okres rozwojowy (van Zaalen, Strangis 2022).

Metaforyczne wyjaśnienie istoty gielkotu⁵

Wykorzystanie poznawczej siły metafor znane jest już z badań nad jakaniami (np. Whaley, Parker 2000; Stroch i in. 2019)⁶. W przypadku zjawiska wciąż nie do końca poznanego, jakim jest gielkot, może stanowić istotną pomoc w lepszym (z)rozumieniu istoty tego zaburzenia. Tworzenie przez klientów bądź terapeutów odniesień przedmiotowych albo wyobrażeń gielkotu wynika z potrzeby umysłu człowieka do „przyswojenia w świetle znanego,

⁴ Zbigniew Tarkowski, Jolanta Góral-Pórola i Isabella Reichel (2017) za cezurę przyjmowali 6 r.ż., w literaturze anglojęzycznej pojawiały się też sugestie diagnozowania gielkotu po 8. r.ż. (van Zaalen, Wijnen, Dejonckheere, 2011). Wskazywana przez autorów cezura zależy od przyjętej typologii rozwoju mowy dziecka.

⁵ Szczegółowa analiza konceptów GIELKOT TO CHAOS, GIELKOT TO WALKA oraz wyszczególnionych w tym podrozdziale metafor i analogii charakterystycznych dla gielkotu strukturalnego oraz fonologicznego – patrz: M. Kaźmierczak: *The cognitive power of cluttering metaphors* (w przygotowaniu).

⁶ Bogata kolekcja metafor jakanania znajduje się na stronie *American Institute for Stuttering* (AIS): <https://www.stutteringtreatment.org/blog/stuttering-metaphors>.

tego, co było dotychczas nieznanne, nieprzyswojone lub nienazwane” (Mooij 1976: 16). Autorzy metafor proponują odniesienia do emocji, odczuć czy spostrzegania osób z doświadczeniem gielkotu w różnego typu działaniach i zachowaniach językowo-komunikacyjnych.

Logo-wizualna metafora istoty gielkotu

Zaproponowana w tym artykule autorska logo-wizualna metafora zestawia dwa dzieła sztuki: obraz *Bitwę pod Grunwaldem* Jana Matejki (1872–1878) i artystyczny żart pt. *Bitwa pod Grunwaldem, ze szkiców do królów i sławnych postaci – karykatury*, autorstwa Stanisława Wyspiańskiego⁷. W tym przedstawieniu logo-wizualnym obraz nie jest jedynie egzemplifikacją, ale pełni funkcję eksplikacyjną. Etykiety językowe kierują uwagę odbiorcy na wnioskowanie służące wyjaśnieniu istoty tytułowego zaburzenia. Dzięki symultanicznej kompozycji obiektem porównania staje się struktura determinująca charakterystykę komunikatu językowego równocześnie w akcie nadawania oraz w akcie odbioru (ze względu na możliwość autoodsluchu przekazywanych komunikatów sam nadawca słownej wypowiedzi jest również jej odbiorcą) (Ryc. 1).

Ryc. 1. Istota gielkotu
Źródło: opracowanie własne.

Jednoczesna wizualna prezentacja działań nadawcy i odbiorcy daje możliwość oglądu przyczyn trudności w porozumiewaniu się. W żywym akcie mowy odbiorca ma wrażenie, że osobie z gielkotem trudno wysłowić się, nie wie, co powiedzieć lub w ogóle niewiele wie na dany temat – dlatego płacze się,

⁷ Rysunek z karykaturą „Bitwy pod Grunwaldem” Jana Matejki należał do zbioru sprzedanego przez Stanisława Wyspiańskiego lwowskiej galerii miejskiej, obecnie jest częścią kolekcji Galerii im. Borysa Woźnickiego.

jej intencja komunikacyjna oraz treść przekazu są niejasne. Ze względu na subiektywne wrażenie presji czasu w danej konsytuacji, u nadawcy może występować natłok myśli i mowy, elementy wypowiedzi (zdanie/-a, struktura słów), które nie zostały ostatecznie zaplanowane przed przekazaniem, są dobierane *ad hoc* w toku mówienia (napędowe myślenie głośno tu-i-teraz, tzw. pęd do pędu – określenie Florence Myers). Obciążające dla odbiorcy są zarówno próby nadażenia za szybkim i/lub nieregularnym tempem wypowiedzi nadawcy, zrozumienia jej sensu i intencji, jak również adekwatnego zareagowania ze względu na własne emocje wyzwalane pod wpływem odczuwanych i obserwowanych barier komunikacyjnych. W przekazie ustnym występują zaburzenia dwojakiego rodzaju – charakterystyczne dla gielkotu w podtypie fonologicznym (motorycznym) i/lub strukturalnym (językowym).

Cechy gielkotu fonologicznego/motorycznego

Komunikatywne, poprawne wypowiedzi mogą być tworzone w szybkim tempie, jeśli proces formułowania języka jest wystarczająco zsynchronizowany z możliwościami nadawczymi, odpowiednie słowa najpierw wyselekcjonowane, a następnie wyprodukowane zgodnie z przeznaczeniem. U osób z gielkotem fonologicznym (lub przewagą tego typu) dochodzi do zaburzeń ciągu fonicznego w potoku mowy naturalnej. Analogie i metafory dotyczące tego typu gielkotu wskazują na błędy w strukturze słów przy szybkim tempie mówienia, zrywność lub kaskadowość wypowiedzi, nasilenie tzw. zwykłych niepłynności. Na Ryc. 2 zebrano określenia proponowane przez terapeutów oraz osoby z osobistym doświadczeniem gielkotu fonologicznego.

Klienci oraz logopedzi wskazują następujące cechy gielkotu w podtypie fonologicznym: **wewnętrzny „pęd do pędu”**, nieopanowaną **konieczność przyspieszania**, **szybkie wyrzucanie z siebie słów w potoku mowy** (Struś Pędziwiatr, motocykl na najwyższym biegu, ambulans, zbyt szybka gra na akordeonie, karabin maszynowy), **zbyt krótkie pauzy** podczas mówienia (karabin maszynowy, ekspres), niekontrolowane **zmiany natężenia głosu** (przejeżdżający ambulans, karabin maszynowy), **niewłaściwe frazowanie** (początkujący pianista, motocykl na najwyższym biegu bez kontroli), **błędy struktury słów**, np. sekwencjonowania sylab, redukcji sylab albo głosek przy zbyt szybkim mówieniu, teleskopowanie (luneta/teleskop, przejeżdżający ambulans) oraz **niedostateczną uwagę i autokontrolę słuchową** nadawcy (motocykl na najwyższym biegu bez kontroli, początkujący pianista, zbyt szybka gra na akordeonie).

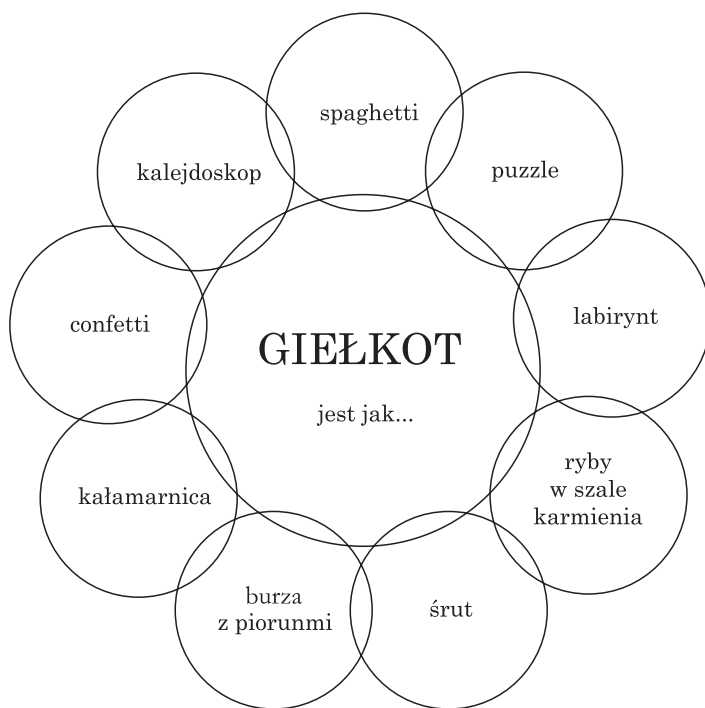
Ryc. 2. Metafory gielkotu fonologicznego

Źródło: oprac. własne na podstawie: van Zaalen, Reichel 2015; Wilhelm 2020; Kaźmierczak 2022.

Cechy gielkotu strukturalnego/językowego

U osób z doświadczeniem gielkotu strukturalnego (lub przewagą tego typu) występują trudności w zakresie kodowania gramatycznego przy szybkim lub zrywnym tempie nadawania komunikatów językowych. Analogie i metafory dotyczące tego typu gielkotu wskazują na przewagę chaosu, niedostateczne uporządkowanie tekstu słownego przekazywanego w akcie mowy, ale również zaburzenie struktury tekstu pomyślanego w toku jego przygotowywania. Na Ryc. 3 zebrano określenia proponowane przez terapeutów oraz osoby z doświadczeniem gielkotu strukturalnego.

Zaproponowane metafory podkreślają takie charakterystyczne cechy gielkotu w podtypie strukturalnym, jak: **trudności w odnalezieniu trafnych, adekwatnych słów** (labirynt, puzzle), **plątanina** myśli czy treści (spaghetti), **nadmiar jednoczesnych myśli i trudności z ich ostatecznym uporządkowaniem w ciąg linearny** (ryby w szale karmienia, śrut, burza z piorunami, kałamarnica, confetti, spaghetti), **powtórzenia słów**

Ryc. 3. Metafory giełkotu strukturalnego

Źródło: oprac. własne na podstawie: van Zaalen, Reichel 2015; Myers 2018; Wilhelm 2020; Kaźmierczak 2022.

i fraz w wyniku nawet kilkukrotnej **autokorekty treści przekazu** (labirynt, puzzle), **łączenie wielu tematów w jednym komunikacie** (ryby w szale karmienia, śrut, kałamarnica, confetti, kalejdoskop), czego efektem mogą być nieoczekiwane **wtrącenia** (burza z piorunami) lub **szcątkowa, niepełna treść** komunikatu (burza z piorunami, puzzle). Trudności z adekwatnym przekazaniem intencji komunikacyjnej nie są tu równoznaczne z brakiem konceptu, lecz trudnościami z wystarczająco dobrym uporządkowaniem treści przed wypowiedzeniem oraz/lub monitorowaniem wypowiedzi w danym akcie mowy.

Podsumowanie i wnioski

W 1996 r. Alf Preus konkludował: “[w]e still have a long way to go until cluttering is understood” (1996: 353), a podobne wnioski o niedopoznaniu giełkotu były też formułowane w Polsce. Zbigniew Tarkowski (2002) zauważał, że łatwiej opisać, czym nie jest mowa bezładna, niż czym jest,

zaś Katarzyna Węsierska (2016) charakteryzowała gielkot jako zagadkowe i tajemnicze zaburzenie mowy. Choć społeczna świadomość dotycząca tego zaburzenia w Polsce oraz na świecie nie była i wciąż nie jest wystarczająca, porównanie pierwszych publikacji z najnowszymi potwierdza, że wiedza o gielkocie, jak również świadomość społeczna stopniowo i dynamicznie poszerzają się (Georgieva 2001, 2010; Simonska, Georgieva 2007; Scaler Scott, St Louis 2009; Węsierska i in. 2015; Węsierska, St Louis 2018; Węsierska i in. 2021). Prace przeglądowe, ukazujące rys historyczny, ale też sumujące i weryfikujące aktualną na dany moment wiedzę logopedyczną, dają możliwość prześledzenia zmian w postrzeganiu gielkotu, podkreślają też znaczenie danych opartych na dowodach naukowych w badaniach nad tym fenomenem językowo-komunikacyjnym.

Wiadomo już, że w gielkocie połączenie szybkiego i/lub nieregularnego tempa mówienia oraz krótkich lub niewłaściwie stosowanych pauz, zaburzonego frazowania lub nadmiernej koartykulacji sprawia, że proces językowego porozumiewania się nie zawsze jest efektywny. Zarówno definicje, jak i metafory gielkotu podkreślają przede wszystkim znaczenie tempa oraz rytmu działań językowo-komunikacyjnych i ich konsekwencje dla skuteczności interakcji językowej. Interwencja logopedyczna w gielkocie będzie zatem zmierzać do optymalizacji procesu komunikowania się, a tym samym podniesienia komfortu życia klientów.

Usankcjonowane kilkusetletnią tradycją połączenie modelu medycznego ze spojrzeniem językoznawczym w rozważaniach nad gielkotem obecnie wydaje się niewystarczające. Podejmowane przez współczesnych badaczy tematy dotyczące (neuro)różnorodności, adaptacyjnego stylu komunikacji, komfortu komunikacyjnego, fenotypów, znaczenia pojęcia *płynność*, humanistycznego ujęcia teorii chaosu czy antagonistycznego i nieantagonistycznego ujmowania ładu oraz porządku – otwierają nowe kierunki w dyskusji nad gielkotem, również z uwzględnieniem perspektywy klientów, ich potrzeb komunikacyjnych i społecznych (por. Scaler Scott, St Louis 2009; Wilhelm 2020; Kaźmierczak 2022). Kolejne propozycje badawcze, diagnostyczne i terapeutyczne mogą przynieść nowe spojrzenie na gielkot, jego diagnozę i terapię.

Wykaz skrótów

- SEJPB – Boryś W. (2005): *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków.
SJP Dor – Doroszewski W. (red.) (1958–1969): *Słownik języka polskiego*. T. 1–11. Warszawa, <<http://doroszewski.pwn.pl/>>, dostęp: 20.02.2023.
SJP PWN – *Słownik języka polskiego PWN*, <<https://sjp.pwn.pl/>>, dostęp: 20.02.2023.
WSJP – *Wielki słownik języka polskiego*, <<https://wsjp.pl/>>, dostęp: 20.02.2023.

Literatura

- Arnold G. (1960): *Studies in tachyphemia: Present concepts of etiologic factors*. „Logos” 3, s. 25–45.
- Bakker K., Myers F.L., Raphael L.J., St Louis K.O. (2011): *A preliminary comparison of speech rate, self-evaluation, and disfluency of people who speak exceptionally fast, clutter, or speak normally*. [W:] *Cluttering: A handbook of research, intervention, and education*. Red. D. Ward, K. Scaler Scott. Hove–New York, s. 45–65.
- Bazin D. (1717): *Dissertatio medica inauguralis de lingua et ejus vitiis morbois*. Basilee.
- Brandford D. (1970): *Cluttering*. „Folia Phoniatica” 22, s. 272–279.
- Clouston T.S. (1891): *The neuroses of development*. Edinburgh.
- Coën R. (1886): *Pathologie und Therapie der Sprachanomalien*. Wien–Leipzig.
- Curlee R. (1996): *Cluttering: Data in search of understanding*. „Journal of Fluency Disorders” 21, s. 367–371.
- Daly D., Burnett M. (1999): *Cluttering: Traditional views and new perspectives*. [W:] *Stuttering and related disorders of fluency*. Red. R. Curlee. New York, s. 222–254.
- Duchan J.F., Felsenfeld S. (2021): *Cluttering framed: An historical overview*. „Advances in Communication and Swallowing” 24(2), s. 75–85.
- Freund H. (1934): *Über die Beziehungen zwischen Stottern und Poltern*. „Monatsch. Ohrenheilk.” 68, s. 1446–1457.
- Georgieva D. (2001): *Professional awareness of cluttering: A comparative study (Part two)*. [W:] *Fluency Disorders: Theory, research, treatment and self-help. Proceedings of the Third World Congress on Fluency Disorders in Nyborgg, Denmark, International Fluency Association*. Red. H.G. Bosshardt, J.S. Yaruss, H.F.M. Peters. Nijmegen, s. 630–635.
- Georgieva D. (2010): *Understanding cluttering: Eastern European traditions vs. Western European and North American traditions*. [W:] *Proceedings of the First International Conference on Cluttering*. Red. K. Bakker, L. Raphael. Katarino, s. 230–243.
- Góral-Pórola J., Zielińska J., Jastrzębowska G., Tarkowski Z. (2016): *Cluttering: specific communication disorder*. „Acta Neuropsychologica” 14(1), s. 1–15.
- Grabias S. (2019): *Język w zachowaniach społecznych. Podstawy socjolingwistyki i logopedii*. Lublin.
- Greene J.S. (1916): *Agitophasia associated with agitographia*. „Medical Record” 90, s. 754–757.
- Gutzmann H. (1893): *Vorlesungen über die Störungen der Sprache*. Berlin.
- de Hirsch K. (1954): *Gestalt psychology as applied to language disturbances*. „Journal of Nervous and Mental Disease” 120, s. 257–261.
- Howell P., Davis S. (2011): *The epidemiology of cluttering with stuttering*. [W:] *Cluttering: A handbook of research, intervention, and education*. Red. D. Ward, K. Scaler Scott. Hove–New York, s. 69–89.
- Hunt J. (1861): *Stammering and stuttering, their nature and treatment*. London.
- Jastrzębowska G. (2019): *Zaburzenia neurorozwojowe. Zmiany w podejściu teoretycznym i diagnostycznym*. „Logopedia” 48-1, s. 27–46.
- Kaczmarek L. (1981): *Program studiów logopedycznych*. Lublin.
- Kaźmierczak M. (2022): *Perspektywa klienta w gielkocie*. „Logopaedica Lodziensia” 6, s. 117–134.
- Kostecka W. (2006): *Gielkot. Studium przypadku*. Lublin.
- Łakoff G., Johnson M. (1988) *Metafory w naszym życiu*. Przekład T. Krzeszowski. Warszawa.
- Liebmann A. (1900): *Poltern: Paraphrasia praeceps*. Berlin.
- Logan K.J. (2022): *Fluency disorders: stuttering, cluttering, and related fluency problems*. Second edition. San Diego, CA.
- Mensink-Ypma M. (1990): *Cluttering and learning disabilities*. Houten/Antwerpen.
- Mooij J.J.A. (1976): *A study of metaphor. On the nature of metaphorical expression, with special reference to their reference*. Amsterdam–New York–Oxford.

- Myers F. (1996): *Cluttering: A matter of perspective*. „Journal of Fluency Disorders” 21, s. 175–185.
- Myers F.L. (2018): *Istota mowy bezładnej a interwencja logopedyczna w gielkocie*. [W:] *Zaburzenia płynności mowy*. Red. K. Węsierska, K. Gawel. Gdańsk, s. 44–63.
- Myers F., Bradley C. (1992): *Clinical management of cluttering from a synergistic framework*. [W:] *Cluttering: A clinical perspective*. Red. F. Myers, K. St Louis. Kibworth, Great Britain, s. 85–105.
- Ogilvie M. (1942): *Terminology and definitions of speech defects*. New York.
- Ołtuszewski W. (1905): *Szkic nauki o mowie i jej zboczeniach (niemota, belkotanie, mowa nosowa, jąkanie itd.) oraz higiena mowy. Z rysunkami i tablicami w tekście*. Warszawa.
- Porayski-Pomsta J. (2015): *O rozwoju mowy dziecka. Dwa studia*. Warszawa.
- Preus A. (1996): *Cluttering upgraded*. „Journal of Fluency Disorders” 21, s. 349–357.
- Pruszczyk A. (red.) (1992): *Foniatria kliniczna*. Warszawa.
- Scaler Scott K. (2020): *Cluttering symptoms in school-age children by communicative context: A preliminary investigation*. „International Journal of Speech-Language Pathology” 22(2), s. 174–183.
- Scaler Scott K., St Louis K.O. (2009): *A perspective on improving evidence and practice in cluttering*. „Perspectives on Fluency and Fluency Disorders” 19(2), s. 46–51.
- Scripture E. (1923): *Stuttering, lisping, and correction of the speech of the deaf*. New York.
- Sheridan T. (1762): *A Course of Lectures on Elocution: Together with Two Dissertations on Language; and Some Other Tracts Relative to Those Subjects*. London.
- Spruit M. (2018): *Gielkot – Jak zrozumieć osoby mówiące niewyraźnie. Podręcznik diagnostyki i terapii*. Kraków.
- St Louis K.O., Hinzman A.R. (1988): *A descriptive study of speech, language, and hearing characteristics of school-aged stutterers*. „Journal of Fluency Disorders” 13, s. 331–356.
- St Louis K.O., McCaffrey E. (2005): *Public awareness of cluttering and stuttering: Preliminary results* [Poster presentation]. Annual National Convention of the American Speech-Language-Hearing Association. San Diego, CA.
- St Louis K., Raphael L., Myers F., Bakker K. (2003): *Cluttering updated*. „ASHA Leader” 8(21), s. 4–5 i 20–23.
- St Louis K.O., Schulte K. (2011): *Defining Cluttering: The lowest common denominator*. [W:] *Cluttering: Research, Intervention and Education*. Red. D. Ward, K. Scaler Scott. East Sussex, s. 233–253.
- Stinchfield S. (1933): *Speech Disorders. A Psychological Study of the Various Defects of Speech*. London–New York.
- Stinchfield S., Robbins S. (1931): *A dictionary of terms dealing with disorders of speech*. Boston.
- Stroch Ch., Nussinson R., Mentser S., Bar-Anan Y. (2019): *“Heavy of Mouth” and “Heavy of Tongue”: Weight as a Conceptual Metaphor of Disability*. „Metaphor And Symbol” 34(4), s. 1–12.
- Tarkowski Z. (1993): *Gielkot*. [W:] *Diagnoza i terapia zaburzeń mowy*. Red. T. Gałkowski, Z. Tarkowski, T. Zaleski. Lublin, s. 157–170.
- Tarkowski Z. (2002): *Nowe ujęcie mowy bezładnej*. [W:] *Człowiek wobec ograniczeń. Niepełnosprawność, komunikowanie, diagnoza i terapia*. Red. Z. Tarkowski, G. Jastrzębowska. Opole, s. 187–196.
- Tarkowski Z. (2003): *Jąkanie. Gielkot*. [W:] *Logopedia. Pytania i odpowiedzi*. T. 2. Red. T. Gałkowski, G. Jastrzębowska. Opole, s. 176–190.
- Tarkowski Z., Góral-Półrola J., Reichel I. (2017): *Mowa bezładna*. [W:] *Patologia mowy*. Red. Z. Tarkowski. Gdańsk, s. 165–194.
- Tarkowski Z., Smul M. (1988): *Gielkot*. Warszawa.
- Thelwall J. (1812): *Selections for the illustration of a course of instructions on the rhythmus and utterance of the English language*. London.
- van Riper Ch. (1982): *The nature of stuttering*. New York.

- van Zaalen Y., Reichel I. (2015): *Cluttering. Current views on its nature, assessment and treatment*, Bloomington.
- van Zaalen Y., Reichel I.K. (2017): *Prevalence of cluttering in two European countries: A pilot study*. „Perspectives of the ASHA Special Interest Groups” 2, s. 42–49.
- van Zaalen Y., Strangis D. (2022): *An adolescent confronted with cluttering: the story of Johan*. „Perspectives of the ASHA Special Interest Groups” 7, s. 1357–1369.
- van Zaalen Y., Wijnen F., Dejonckere P. (2011): *The assessment of cluttering: rationale, tasks and interpretation*. [W:] *Cluttering: A handbook of research, intervention, and education*. Red. D. Ward, K. Scaler Scott. Hove–New York, s. 137–151.
- Ward D. (2006): *Stuttering and cluttering: Frameworks for understanding and treatment*. Hover, UK.
- Ward D. (2011): *Motor speech control and cluttering*. [W:] *Cluttering: A handbook of research, intervention, and education*. Red. D. Ward, K. Scaler Scott. Hove–New York, s. 34–44.
- Weiss D.A. (1964): *Cluttering*. New York.
- Weiss D.A. (1967): *Treatment of central language imbalance (cluttering)*. „Folia Phoniatria” 12, s. 216–223.
- Weiss D.A. (1968): *Cluttering: Central language imbalance*. „Pediatric Clinics of North America” 15, s. 705–720.
- Węsierska K. (2016): *Gielkot – zagadnienie wciąż słabo znane: głos po lekturze książki Yvonne Van Zaalen i Isabelli Reichel „Cluttering. Current Views on Its Nature, Diagnosis, and Treatment” (Bloomington, 2015, 294s.)* [recenzja]. „Forum Lingwistyczne” 3, s. 151–155.
- Węsierska K., Myszk A., Plusajska-Otto A., St Louis K.O. (2015): *Osoby z gielkotem w społeczeństwie – diagnostyka, świadomość społeczna, postulaty*. [W:] *Zaburzenia płynności mowy – teoria i praktyka*. T. 1. Red. K. Węsierska. Katowice, s. 251–264.
- Węsierska K., St Louis K., Węsierska M., Porwol I. (2021): *Changing Polish university students’ attitudes toward cluttering*. „Journal of Fluency Disorders” 67, s. 1–16.
- Whaley B.B., Parker R.G. (2000): *Expressing the experience of communicative disability: Metaphors of persons who stutter*. „Communication Reports” 13(2), s. 115–125.
- Wilhelm R. (2020): *Too fast for words: How discovering that I don’t stutter but clutter changed my life*. Nijmegen.
- Woźniak T. (2008): *Standard postępowania logopedycznego w przypadku gielkotu*. „Logopedia” 37, s. 227–234.
- Woźniak T. (2018): *Zaburzenia płynności mowy – stan badań i praktyki logopedycznej na początku XXI wieku*. „Logopedia” 47, s. 141–156.
- Wyllie J. (1894): *Disorders of speech*. Edinburgh.

Źródła internetowe

- ICD-10 (2008): <<https://stat.gov.pl/Klasyfikacje/doc/icd10/pdf/ICD10TomI.pdf>>, dostęp: 26.02.2023.
- ICD-11 (2022): <<https://icd.who.int/en>>, dostęp: 26.02.2023.
- ICF (2009): <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/42407/9241545429_pol.pdf?>, dostęp: 26.02.2023.
- Simonska M., Georgieva D. (2007): *Professional awareness of cluttering: ten years later*, <https://www.researchgate.net/publication/266215883_Professional_awareness_of_cluttering_ten_years_later>, dostęp: 27.02.2023.

